

Aleš FLÍDR – Michal KONEČNÝ –
Radim ŠTĚPÁN, *Průvodce krajinou
hradů. Středověké památky v povodí
Svratky a Svitavy*, Národní památkový
ústav – ÚOP v Kroměříži,
Kroměříž 2014

367 s., ISBN 978-80-87231-17-3

Název publikace, jež vyšla v rámci Roku pánů z Kunštátu vyhlášeném Národním památkovým ústavem, může být trochu zavádějící. Trojice autorů působících v Seminárii dějin umění FF MU v Brně a NPÚ představuje čtenářům kromě hradů také množství kostelů a dva kláštery, celkem 42 lokalit. Náplň knihy je vymezena geograficky, povodím řek Svratky a Svitavy, nikoli vazbou na pány erbu tří pruhů. Vedle nich zde totiž figurují další neméně významné rody, především páni z Lomnice (Tasovci), Boskovicové a Pernštejnští (páni z Medlova).

Úvodní text je věnován historii osídlení krajiny. Nejstarší kolonizovaná oblast zahrnující údolí Svratky a část Boskovické brázdy spadala pod správu markraběcího hradu Veveří. Od začátku 13. století pak bylo vzdálenější a méně přístupné území udělováno panovníkem jeho přívržencům, z jejichž řad se etablovaly již jmenované mocné šlechtické rody. Dokladem jejich reprezentace a vzrůstajícího vlivu jsou nově budovaná rodová sídla, jež spolu s kláštery i drobnějšími církevními fundacemi spoluvytvářely podobu středověké krajiny.

Jednotlivé lokality jsou řazeny abecedně a pro lepší orientaci nalezneme čtenář jejich zakreslení v historické mapě z konce 18. století na přední klopě obálky. Záhloví katalogových hesel obsahuje více či méně přesnou dataci založení stavby, zakladatele a uvedení první písemné zmínky. Následuje vlastní text ukončený seznamem literatury. Doprovodné fotografie by si mnohdy zasloužily podrobnější popis, což platí také pro kresebné rekonstrukce středověké podoby větších hradů.

Nejstarší uvedené stavby, kostel sv. Martina v Blansku a kostel Všech svatých v Rájci, spadají dobou svého založení do poslední čtvrtiny 12. století, naopak nejmladší památkou je kostel sv. Kateřiny ve Svaté Kateřině u Šebrova z třetí čtvrtiny 15. století. Ten nebyl nikdy rozšířen ani přestavěn, pouze v 19. století došlo k jeho rekonstrukci. Především kostelní interiér se tak řadí mezi dobově nejzachovalejší na Moravě. Přesto patří uvedený kostelík k těm méně nápadným popisovaným stavbám, kam přísluší dále například církevní stavby v Bukově, Osikách, Sulíkově,

Svatoslavi a Žďarci. V protikladu k těmto drobným památkám, mnohdy však skrytým perlám moravského středověkého umění, můžeme chápat klášter Porta coeli v Předklášteří u Tišnova a hlavní sídla šlechtických rodů v Boskovicích, Černé Hoře, Kunštátě, Lomnici a Pernštejně spolu s markraběcím hradem Veveří. Široké spektrum doplňují pozůstatky dávné slávy mocných velmožů v podobě často nepřiliš dochovaných hradních zřícenin, mezi kterými uvedme třeba Aueršperk, Blansek, Čepičku, Lelekovice, Mitrov, Nový hrad u Adamova, Pyšolec či Víckov.

Při daném množství lokalit a absenci poznámkového aparátu nelze stanovit odborný přínos autorského kolektivu, což však ani nebylo požadovaným záměrem. Kniha je určena především široké veřejnosti, u které má vyvolat zájem o objevování daných památek. Přesto může základní seznam odborné literatury posloužit jako východisko pro mnohé badatele. Ti ale budou, podobně jako „běžný turista,“ u řady staveb jen s obtížemi pátrat po praktických informacích, jak a kdy je možné památku navštívit (týká se především vesnických kostelíků). Zdařilá grafická úprava knihy, odkazující na rodový znak pánů z Kunštátu, a kvalitní obrazová příloha jistě podpoří zájem obou uvedených skupin. Bohužel nejspíš došlo vzhledem k obsáhlosti tohoto svazku k volbě nesprávného typu vazby, která po prvním přečtení částečně povolila.

MARTINA KUDLÍKOVÁ

Petr SOMMER – Jan ROYT – Martin
STECKER, *Sázavský klášter*, Národní
památkový ústav – ÚOP v Praze
ve spolupráci s ÚOP středních Čech
v Praze, Praha 2013

99 s., ISBN 978-80-86516-57-8

Sázavský klášter má své pevné místo v příběhu českých dějin a s ohledem na svůj genius loci představuje i oblíbenou turistickou destinaci. Anotovaná kniha, sepsaná předními odborníky archeologem Petrem Sommerem a historikem umění Janem Roytem, si klade za cíl přispět k další popularizaci kláštera, s patého se jménem sv. Prokopa, a nabídnout návštěvníkům jakéhosi průvodce jak po sázavském klášterním areálu, tak i po dalších památkách v jeho okolí.

Ještě před hlavními autory se úvodního slova ujal převor spřízněného břevnovského kláštera, s nímž pojí Sázavu vztah již od 11. století, Prokop

Siostrzonek, jenž stručně shrnuje fenomén poutnictví a vyznává se z vlastního vztahu k osobnosti sv. Prokopa i k jeho klášteru. Skutečného historického úvodu se chopil Petr Sommer, který nastínil počátky a vývoj benediktinského mnišství od dob jeho zakladatele přes fundamentální změny v době karolinské až do konce hegemonie černé oděných mnichů ve 12. století. V rámci téže kapitoly autor přiblížil šíření mnišství v českých zemích, včetně zahraničních vazeb a vlivů. Dějiny českých klášterů přitom načrtnul až na prah raného novověku.

Dále je již věnována pozornost přímo sázavské fundaci. Petr Sommer představil všechny klíčové mezníky z dějin sázavského opatství. Věnuje se nepřilíh jasným počátkům kláštera, stojícím ve stínu svatoprokopské hagiografie, líčí zvraty, kterým musel slovanský konvent během 11. století čelit, pojednává o vlivu slovanské Sázavy na rané středověkou kulturu a shrnuje také dějiny latinského konventu až do 20. století, zde za přispění Jana Royta. Následující kapitola se zabývá nejvlastnějším Sommerovým tématem, a sice stavebním vývojem sázavského kláštera. Autor zde přehledně představuje výsledky, ke kterým archeologie v posledních desetiletích dospěla. Rovnoměrně se zaobírá jak počátky kláštera, tak obdobím románského i gotického stavebního rozmachu. Hlavní rozkvet zažila Sázava v období 11.–12. století za opatů Božetěcha a Silvestra, na jejichž dílo navazovaly další generace. Sommer upřesňuje, že gotická přestavba byla zahájena nikoliv ve druhém desetiletí 14. století, jak se obvykle domýšlí na základě písemných pramenů, ale patrně ještě ve 13. století, jak naznačují zbytky krypty a další architektonické doklady. Zatímco ve 13. století byla zahájena stavba presbytáře, po roce 1315 pak vyrostl celý chór.

Na pasáže psané Petrem Sommerem navazuje Jan Royt, který se nejprve věnuje osobnosti a především kultu sv. Prokopa. Přehledně nastiňuje jeho vývoj, prokazatelně doložený před polovinou 13. století, a mapuje památky, které tento kult zachycují. Svatoprokopskou úctu a její odraz v kultuře pojednává Royt až do 19. století. Následně se zaměřuje na vlastní klášterní areál.

V zájmu souvislosti výkladu zde částečně opakuje to, co již bylo řečeno, na sázavský klášter ale hledí přirozeně očima historika umění. Royt zdůrazňuje vrcholné středověkou etapu vývoje sázavského kláštera a upozorňuje např. na skutečnost, že sázavská kapitulní síň vykazuje prvky typické pro práci stavební hutě působící ve službách pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Závěr útlé publikace tvoří jakýsi heslář, shrnující další památky v okolí kláštera, jež jsou hodny turistického zájmu. Nechybí ani výběr z pramenů a literatury a pro laiky obzvláště cenný slovníček základních odborných pojmů. Neoddělitelnou součástí publikace jsou zdařilé fotografie Martina Steckera, z bohaté obrazové dokumentace je třeba ocenit počítačové modely dostavěného klášterního kostela.

Publikace cílí na nejširší publikum a tento svůj účel rozhodně plní. Psána je lehkým perem, přesto ale dostatečně fundovaně, takže čtenáři dává náležitý přehled o dějinách i významu sázavského kláštera. Odvrácenou stranou tohoto zacílení je ovšem nutné zjednodušení. Někdy jde o věci, které v popularizační publikaci skutečně nemají místo, jako např. debaty o původu sv. Prokopa, o nejstarším majetkovém zázemí kláštera a jeho původu nebo o filiích prokopských legend či kanonizaci sv. Prokopa. V těchto případech je logické, že se autoři přidrželi dominantní interpretační linie a rozhodli se čtenáři neplést hlavu poukazem na alternativní hypotézy. Jako přílišné a především zcela zbytečné zjednodušení se však jeví chybné označení benediktinů za řád. Jde jistě o marginálii, přesto použití mylného pojmu v publikacích tohoto typu uvedenou nepřesnost dále kodifikuje.

Útlá knížka o sázavském klášteře představuje kvalitní počín, který dostatečně nahrazuje dnes už obtížně dostupné pojednání Petra Sommera z roku 1996. Zároveň také klade otázku, zda si Sázava nezaslouží novou kritickou monografii, která by antikvovala starší, koncepčně disproporční publikaci zpracovanou pod vedením Květy Reichertové.

JOSEF ŠRÁMEK